

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

Középkori és reneszánsz eszmetörténet

Teremtéstan 1

2.3 lecke – 20 perc

Szent Ágoston és Boethius

Szent Ágoston

1. A múlt és jövő időperspektívái nem-létezéséről (Szent Ágoston: *Vallomások*, 11. könyv, ford. Városi István, Budapest, Gondolat, 1987, 344-380)

Szent Ágoston, Antonello da Messina festménye, 1472-1473 körül, Palermo, Museo Nazionale

Szent Ágoston: *Vallomások*, 11. könyv, XIV. fejezet, ford. Városi István, Budapest, Gondolat, 1987, 358-359:

Tehát mi az idő? Ha senki sem kérdezi tőlem, akkor tudom. Ha azonban kérdezőnek kell megmagyaráznom, akkor nem tudom. Mégis nagy merészen állítom: tudom, ha semmi el nem múlt, nem beszélhetnénk múlt időről, ha semmi nem következne, nyomát sem lennének jövő időnek és ha semmi sem volna jelen, hiányoznának akkor a jelen idő. Ámde miképpen van ez a két idő, múlt és jövő, ha a múlt már nincsen és a jövő ég nincsen? A jelen pedig, ha mindig jelen maradna, s nem zuhanna a múltba, nem idő volna, hanem örökkévalóság. Ha tehát a jelen csak úgy lehet idő, ha a múltba hanyatlik, miképpen mondjuk róla, hogy létezik? Hisz létezésének oka éppen az, hogy nem lesz.

Időperspektívák létezésének bizonytalansága. Múlt és jövő a „már és a „még” módján nem létező. A jelen létezése egy egy paradoxonhoz vezet: csak mint múltba hanyatló létezhet: a jelen mindig „már” nem létezik. A modern fenomenológia ezt úgy fejezi ki, hogy nem vagyunk egyidejűek a világgal, nem vagyunk a világgal szinkrónban.

A múlt és a jövő teljesen meg vannak fosztva létezésüktől.

Ágoston dezontológiázza a múlt és a jövő időperspektíváit.

Szent Ágoston: *Vallomások*, 11. könyv, XV. fejezet, ford. Városi István, Budapest, Gondolat, 1987, 359-360:

Hosszú elmúlt időnek nevezzük például az eltelt száz esztendő. Ugyancsak hosszú jövő a következő száz év. Rövid múlt, ha talán tíz előző napot említek, és rövid jövő a következő tíz nap.

Ha azonban valami nincsen, milyen alapon hosszú és rövid? A múlt ugyanis már nincs, a jövő pedig még nincs. [...] A régen elmúlt idő akkor lett hosszú, mikor már elmúlt, vagy amikor még itt volt mint jelen? Hosszú ugyanis csak akkor lehetett, amikor még megvolt, ami hosszúvá lehessen. Ámde mint múlt, már nem is létezett, és így nem lehetett hosszú, mert egyáltalán nem volt...

Múlt = jelen idejű emlékezet

Szent Ágoston: *Vallomások*, 11. könyv, XVIII. fejezet, ford. Városi István, Budapest, Gondolat, 1987, 363:

Van tehát múlt és jövő, de szeretném tudni, hol vannak. [...] bárhol legyenek, ott nem mint jövő és múlt, hanem mint jelen vannak. Ha ugyanis ott a jövő a jövő, akkor még ott sem létezik. És ha ott is múlt a múlt, akkor még ott sem létezik. Tehát bárhol rejtőzködnék, bármik legyenek, nem lehetnek mások, mint csupán: jelen.

[...] A [...] nem létező múlt elmúlt időben van. Ámde képét, ha emlékezem róla, és másoknak elbeszélem, jelen időben nézem, mert itt van még az emlékezetemben.

Összefoglalva:

Szent Ágoston: *Vallomások*, 11. könyv, XX. fejezet, ford. Városi István, Budapest, Gondolat, 1987, 365:

Emlékezésünk: jelen a múltból. Szemléletünk: jelen a jelenről. Várakozásunk: jelen a jövőről.

2. Kitörhetünk-e a világ létrejötte elé a múlton, mint jelen idejű emlékezeten keresztül?
(Szent Ágoston: *Vallomások*, 10. könyv, ford. Városi István, Budapest, Gondolat, 1987, 277-343)

A jelen idejű emlékezet nem csak szubjektív élmények tára, hanem ez tartalmaz minden tudást, így a világ tudományos leírását is. A világ létezését e tudáson keresztül objektiváljuk. Az a világ, mely Mózes első könyve első sora szerint Isten által lett „kezdetben” megteremtve, ugyanaz a világ, melyhez a tudományon, azaz az emlékezeten egy típusán keresztül férünk hozzá. A világ teremtettségének problémája tehát az emlékezet problémája. Vajon a tudományként felfogott emlékezeten keresztül mintegy ki tudunk-e törni a világ időbeli kezdőpontjához? Vajon objektíválható-e az emlékezetként felfogott tudományon keresztül a világ időbeli fennállásának kezdőpontja?

Ehhez Ágostonnak elemeznie kell az emlékezet pszichés működését, az alábbi részletek a *Vallomások* 10. könyvének emlékezet-analíziséből származnak.

Az emlékezet bonyolult struktúrát mutat:

Az emlékezet nem csak tárgyacról alkotott képeket tárol:

Az emlékezet nem csak szubjektív tapasztalatokat tárol, hanem tudományos értelemben vett tudást is:

Az emlékezet bonyolult struktúrájának további sajátossága:

Emlékszem arra,
hogym emlékszem arra,
hogym emlékszem arra...

Emlékszem arra,
elfelejtettem azt,
hogym emlékezetem arra...

És megérkezek emlékezetem térségeihez és ágas-bogas sátoztáborához, ahol számtalan sok kép kincse rejtőzik.

Találkozok itt magammal is. emlékezem, hogy mit mikor és merre cselekedtem s milyen érzés kísérte cselekvésemet.

IX. fejezet: A tudományok emlékezete.
XII. fejezet: A matematikai dolgok emlékezete.

XIII. fejezet: Az emlékezésre is emlékezünk.

Tehát arra is emlékezem: ezeket gyakran megértettem, s amit most megértek és különböztetek, belerejtem az emlékezetembe, hogy a most történő megértéseimre majd később emlékezzek. Emlékezem íme emlékezéseimre, és ha utóbb majd emlékezem arra, hogy most emlékeztem, bizonyára emlékezetem erejével cselekszem.

XVI. fejezet: A feledésnek is van emlékezete.
Ha pedig a feledést említem és ugyanakkor értem is a kimondott dolgot, honnét értem, ha nem emlékeznék rá?

- Emlékezet és felejtés sorozatai:
- Emlékszem valamire / elfelejtettem valamit
- Emlékszem arra, hogy emlékeztem valamire, de elfelejtettem azt...
- **Így képtelenek vagyunk elérni a világ időbeli kezdőpontjához.**
- A világ múltbeli **teremtés**ének tanítását így **hit-tétel**ként kell elfogadnunk Mózes 1,1 alapján (ezt megerősíti jelenbeli viszonyunk Istenre vonatkozóan)

2. Boethius – A világ végtelen időtartama és isten örökkévalósága

Boethius (580-525) *A filozófia vigasztalása* című művében az emberi szabad akarat és az isteni előrelátás problémája mentén veti fel a teremtett világ időbeliségének problémáját. A nagy hatástörténeti jelentőségű részlet így hangzik:

**Boethius: *A filozófia vigasztalása*, 5. könyv, 6. próza-rész,
ford. Hegyi György, Budapest 1979, 142-144**
(a fordítást Geréby György kisebb javításaival közöljük,
vö. Geréby György: *A világ örökkévalósága Aquinói Szent Tamásnál*,
in: Aquinói Szent Tamás: *A világ örökkévalósága*,
Budapest, Jósöveg, 1998, 61-63)

[...] hogy tehát az isten örök, ebben minden gondolkodó egyetért. De nézzük csak meg, közelebbről, mi is az örökkévalóság? Ez ugyanis a nyitja az isteni természetnek és az ideni tudásnak egyaránt. Az örökkévalóság a határok közé nem szorítható létezés teljességének egyszerre való és tökéletes birtoka; amit világosabban megértesz, ha összehasonlítjuk a mulandó dolgokkal. Mindannak a jelene, ami időhöz kötve él, átmenet a múltból a jövőbe, s nincs olyan idő szerint élő lény, amelyik életének teljes tartalmát képes volna egyidejűleg megélni. Mert a holnap még nem az övé, a tegnapot már elveszítette, sőt mai élete is csak a megfoghatatlanul elillanó pillanatra zsugorodik, nem többre. Vagyis az, ami alá van vetve az időbeliségnek, még akkor sem nevezhető joggal öröknek, ha (mint Arisztotelész gondolja a világról) sohase kezdett volna és soha sem szűnne meg lenni, s léte az idővel egyetemben a végtelenbe nyúlna. Ugyanis hiába végtelen a léte, ha azt teljes terjedelmében nem ragadhatja meg s nem ölelheti fel, ha a jövője még nem, múltja pedig már nem az övé. Teljes joggal tehát csak azt tarthatjuk öröknek, ami határtalan létének tökéletességét egyszerre fogja fel s mondhatja magáénak, aminek megvan hiánytalanul jövője, s múltjából sem vezett el semmi; s szükségszerű, hogy az ilyen lény, egyfelől mindig, önmaga teljes birtokában, jelen van önmaga számára, másfelől a múlt idő végtelenséges az ő számára: jelen. Ezért azután azok, akik hallván, hogy Platón szerint ennek a világnak se időbeli kezdete nem volt, se időbeli vége nem lesz, úgy gondolják, hogy ezek szerint a teremtett világ teremtőjével egyetemben örök – a bizony nem jól gondolják ezt. Mert más dolog egy határtalan életen át létezni, mint ahogy ezt a világ teszi Platón szerint, s megint más dolog a határtalan életet egészében mint jelent felölelni – ami kétségtelenül az isteni értelem sajátja. Az istent nem bizonyos időmennyiségre nézve, hanem osztatlan természetének sajátos mivoltát tekintve kell a teremtett világnál régebbinek tartanunk.

Az időhöz kötött világ vég nélküli változása ugyanis a változatlan létnek ezt a jelen-állapotát utánozza, s mivel tökéletesen lemásolni és utolérni nem képes, a változatlanságból lecsúszik a változásba, az osztatlan jelenidejűségből a múlt és a jövő végtelen időtartamává csökken, s mivel létének hiánytalan teljességét egyidejűleg birtokolni nem tudja, még azzal sem, hogy valamim módon sohasem szűnik meg lenni: azzal, amit maga megvalósítani és lemintázni képtelen, ez bizonyos fokig mégiscsak versengeni látszik azáltal, hogy megkapaszkodik ennek a kicsike és elröppenő pillanatnak olyan-amilyen jelenidejében, amely – mivel némiképp emlékeztet ama maradandó jelenre – a benne részesülőnek a létezés látszatát nyújtja. Mivel azonban maradása nem lehet, rátér az idő végtelen útjára, s ekképp az életet, melynek teljességét maradván fel nem ölelhette, haladva folytatja. Úgyhogy ha megfelelő neveket akarunk adni neki, akkor Platón nyomán az istent örökkévalónak, a világot pedig végtelennek kell mondanunk.

ÖRÖKKÉVALÓSÁG (AETERNITAS)

- „Az örökkévalóság a határok közé nem szorított létezés teljességének egyszerre való és tökéletes birtoka”
- **teljes egészében** felölelt létezés
- **szimultán** felölelt létezés
- **tökéletesen** felölelt létezés
- **örök és osztatlan jelen**, időperspektívák (múlt-jövő) nélkül

IDŐBELISÉG

- „az, ami alá van vetve az időbeliségnek, még **akkor sem nevezhető joggal öröknek, ha** (mint Arisztotelész gondolja a világról) sohasem kezdett volna és soha sem szűnne meg lenni, s **léte az idővel egyetemben a végtelenbe nyúlna**”
- „Az időhöz kötött világ vég nélküli változása ugyanis a változatlan létnek [az örökkévalóságnak] ezt a jelen-állapotát utánozza, s mivel tökéletesen lemásolni és utolérni nem képes, a változatlanságból lecsúszik a változásba, az osztatlan jelenidejűségből a múlt és a jövő végtelen időtartamává csökken...”

A két perspektíva együtt:

- Időbeli világ léthiánya és örökkévalóság létteljessége.
- Az időbeli világ jelene másolja-utánozza az örökkévalóságot (vö. Platón: az idő az örökkévalóság képmása – 2.1 lecke!).
- A világ végtelen idő óta fennáll, mégsem örökkévaló.
- A teremtés voltaképpen az örökkévalóság devalválódása az időbeli perspektívákban fennálló világgá.
- „Az Istent nem bizonyos időmennyiségre nézve, hanem osztatlan természetének sajátos mivoltát tekintve kell a teremtett világnál régebbinek tartanunk.”

Boethius tehát kidolgozza annak lehetőségét, hogy a világ végtelen idő óta történő fennállása összeegyeztethető a teremtéssel, amennyiben teremtésen az időbeli világnak istentől való radikális függését értjük. A világ végtelen időbeli tartama és isten örökkévalósága között erős ontológiai határvonal húzódik. A világ végtelen idő óta fennáll, de nem örökkévaló.

Irodalom:

Richard C. Dales: *Medieval Discussions of the Eternity of the World* (Brill's Studies in Intellectual History). Leiden, Brill, 1989. ISBN: 978-9004092150

Geréby György: *A világ örökkévalósága Aquinói Szent Tamásnál*, in: Aquinói Szent Tamás: *A világ örökkévalósága*, Budapest, Jósöveg, 1998, 47-111. ISBN: 963-9134-04-X

Kérdések:

1. Vajon Szent Ágoston szerint a világ végtelen vagy véges idő óta áll fenn?
2. Vajon Boethius szerint a világ öröktől fogva létezik-e?
3. Hogyan érvel Boethius amellett, hogy a világ végtelen idő óta létezik, ám mégsem állíthatjuk róla, hogy örökkévaló?